

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM BIBLIOGRÁFIAI FÜZETEI

B. sorozat 1–10. Kálmán Lászlóné: Dokumentum. 1926–1927. Munka. 1928–1939. Bp. 1972. 158. l. – Illés Ilona: Munkások újsága. 1848. Forradalom. 1849. Arany trombita. 1869. Bp. 1973. 164 l. – Lakatos Éva: Magyar Írás. 1921–1927. Bp. 1973. 188 l. – Kendéné Palágyi Erzsébet: Szép Szó. 1936–1939. Bp. 1974. 152 l. – Kálmán Lászlóné: Társadalmi Szemle. 1931–1933. Bp. 1974. 100 l. – Illés Ilona: A Tett. 1915–1916. MA. 1916–1925. 2 x 2. 1922. Bp. 1975. 223 l. – Pálmai Magda: Gondolat. 1935–1937. Bp. 1976. 94 l. – Illés Ilona: Tűz. 1921–1923. Diogenes. 1923–1927. Bp. 1977. 235 l. – Lakatos Éva: A Toll. 1929–1938. Bp. 1977. 261 l. – Botka Ferenc: Független Szemle. 1921–1923. Kékmadár. 1923. Bp. 1979. 167 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek B. sorozata 1972-ben indult és eddig tíz kötettel gyarapította a folyóiratrepertóriumok sorát. A tíz kötetben tizenhét folyóirat anyagát dolgozták fel, egy kötet kivételével valamennyi a két világháború közötti időszak terméke. Mivel a sorozat nem tartalmaz eligazítást a repertóriumok további terveiről, csak találgathatunk, valóban a jelzett időszak tematikus feltárása-e a cél, és a kivétel, Táncsics három lapjának repertóriuma csak a szerkesztő születésének 125. és halálának 90. évfordulója okán került-e a sorozatba? Sorozathoz híven az egyes kötetek formailag, szerkezetileg hasonulnak egymáshoz, a kisebb eltérések (zárójelek használata, lapszámjelölés) nem zavarják az egyes kötetek használhatóságát. A bibliográfiai tételek leírása világos, egyszerű, a szükséges tömör annotáció általában jól egészíti ki az egyes címeket. Szükségtelennek tűnik azonban a folyóirat számok jelölésekor minden esetben az sz. (szám) kiírása, az első kötet gyakorlata után a p. (pagina) külön jelölése – nagyon helyesen – el is marad. A sokszorosítási technika eleve meghatározza az egyes kötetek tipográfiai beosztását, azonban a korlátozott lehetőség ellenére is jól áttekinthető, ésszerűen tagolt és szerkesztett köteteket kap a használó.

A sorozat első kötete, Kálmán Lászlóné munkája Kassák két folyóiratát, a *Dokumentumot* és a *Munkát* dolgozza fel. A Dokumentum című rövid életű folyóirat Kassák emigrációból való hazatérése után jelent meg Budapesten és mindössze öt száma látott napvilágot. Nemzetközi jellegét nemcsak a szerzőgárda összetétele biztosította, hanem az is, hogy a lap magyar, német és francia nyelven közölt cikkeket. Jelentőségét bizonyítja többek között, hogy Illyés Gyula hét versét közölte, ugyancsak több verssel és publicisztikai írással szerepelt Déry Tibor is. A *Munka*, amely először a „művészeti és társadalmi beszámoló” alcímet viselte, közel tizenegy évig jelent meg 1928 és 1939 között. A bevezető tömör megállapítása szerint „a lap szerkesztői a szocia-

lista kultúrát propagálták, a tudományos szocializmus tanításának terjesztését tűzték ki célként”. 1932-ben megjelent a Munka Kultúrstúdiója, a lap melléklapjaként, de egy szám után sajtóper következett és a lap többet nem jelent meg. A bibliográfia a folyóiratok anyagát folyamatos tételezőzárással, de az eredeti szakrendszert megtartva, fejezetekbe csoportosítva sorolja fel, Utalórendszert a szerkesztő nem alkalmaz, így egy cikk több fejezetben is előfordul. Ez természetes és jogos szerkesztői koncepció következménye, az azonban kevésbé szerencsés, hogy az azonos címeírások mégsem azonosak, egy-egy szótévesztés és az annotációk eltérő megfogalmazása zavarja a bibliográfia gondosságáról kialakított összképet. Az eltérések főleg az *Irodalmi élet* és a *Sorsok, emberek* c. fejezet azonos tétéleinél a legfeltűnőbbek (vö. 230. és 1476. tétel, 231. és 1478. tétel, 235. és 1480. tétel, 237. és 1481. tétel, 265. és 1517. tétel stb.) Apróbb figyelmetlenséget találunk a névmutatóban is, pl. E. Á. és Erg Ágoston külön szerepel, ugyancsak két névalakban találjuk meg Gönci Sándor nevét is.

Illés Ilona munkája a sorozat második kötete, amely a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum munkatervében készült. A bibliográfia Táncsics három lapját a *Munkások újságát*, a *Forradalom* címűt és az *Arany Trombitát* dolgozza fel. Jelentőségét nemcsak a szerkesztői jubileum erősíti meg, hanem az is, hogy rendkívül ritka, egy-egy nagy-könyvtárunkban is csak hiányosan fellelhető lapokról ad teljes áttekintést. Illés Ilona bevezető tanulmánya összefoglalja Táncsics lapjainak jelentőségét, eligazítást ad a bibliográfia használatához. A lapok eredeti szakrendjét követő bibliográfiai leírásokat Táncsics műveinek és lapjainak felsorolása, valamint a rá vonatkozó szakirodalom válogatott bibliográfiája egészíti ki.

A húszas évek szellemi mozgalmainak feltérképezéséhez szolgál értékes adalékkal Lakatos Éva munkája, a *Magyar Írás* bibliográfiája. A folyóiratot 1921-ben Raith Tivadar indította és hét éven át a korszak egyik jelentős kulturális fóruma

maradt. Programjának alapja a humánus kiteljesítése volt, jelentősége azonban főleg az új jelenségek figyelemmel kísérésében rejlik. A folyóirat indításának ötvenedik évfordulóján örvendetesen megszülettek a *Magyar Írással* foglalkozó írások, különösen a kötet lektorának, Szalai Imrénének a személyes élmény szuggesztívításával hitelesített emlékezései irányították a figyelmet Raith lapja felé. Lakatos Éva bibliográfiája bevezetésében részletesen elemzi a folyóirat jelentőségét, évről évre követi fejlődéstörténetét. Bibliográfiája mintaszerű, könnyen kezelhető, és nem feledkezik meg a lap különleges jellegéről sem, az igen jelentős képzőművészeti anyagról is az azonosítást nagy mértékben megkönnyítő részletező leírást ad. Gondosságát mi sem jellemzi jobban, mint a nagy számú annotáció, amely a gyakran keveset mondó címek mellett biztosan eligazítja a cikkek témáira iránt érdeklődőket.

A sorozat negyedik kötete, Kendéné Palágyi Erzsébet munkája, a *Szép Szó* repertórium a Magyar Írás feldolgozásakor kialakított elveket követi. Nem műfaji csoportosításban, mechanikus sorrendben közli a címeket, hanem hat témakört alakított ki, amelyek rendszerbe foglalják a folyóirat négy évfolyama alatt megjelent írásokat. Ugyancsak tartalmazza a kötet a *Szép Szó* három antológiájának – a *Delta almanach*, a *Szép Szó Évkönyve* és a *Szép Szó Almanach* – leírását is. Az eddig ismertett folyóiratok közül a *Szép Szóra* vonatkozó szakirodalom a legbősegebb, ami a folyóirat jelentőségét és József Attila szerepét ismerve érthető is. (Apró korrigálás a szakirodalmi fejezethez: Csaplár Ferenc idézett könyve nem 1957-ben, hanem 1967-ben jelent meg.)

A szerkezet egyszerűsítése érdekében nem ártott volna az egyes témakörökön belül felsorolt vitákat a mechanikus betűrend helyett a vita időrendjében csoportosítani. Így az ismétlődő annotációk is elkerülhetők lehettek volna. (1. a Magyar történelem c. fejezet 917., 934., 935. tételét.) Kis következetlenség, hogy a Szociológia-szociográfia című fejezet könyvismertetései nem minden esetben szerepelnek a szerző személyi fejezetében, pl. Illyés Gyulánál, Darvas Józsefnél igen, de Féja Gézáknak és Erdei Ferencnek nincs is szerzői fejezete, holott könyvükkel recenziók foglalkoznak.

Összesen tizennyolc számot ért meg a Kommunista Magyarországi Pártjának elméleti folyóirata, a *Társadalmi Szemle*, amelynek repertóriumát Kálmán Lászlóné állította össze. Az 1931 és 1933 között megjelent folyóirat létrehozásának körülményeit, jelentőségét és az ellene indított hajszát részletesen megismerhetjük a kiadvány

bevezetőjéből. A repertórium három nagy fejezetbe csoportosítja a cikkek címlírásait, a Társadalmi Szemle szerkesztői koncepcióját követve: I. Politika–Gazdaság, II. Tudomány–Irodalom–Művészet, III. Sorsok–Emberek. Az eligazodást segíti az álnevek külön összefoglalt feloldása és nem utolsó sorban a földrajzi nevek mutatója is, amely az egész világot átfogó érdeklődésről tesz tanúbizonyságot.

A bibliográfiai sorozat 6. füzeté Kassák három korábbi lapjának, a *Tett*-nek, a *MÁ*-nak és a 2×2 -nek a repertóriumát tartalmazza, Illés Ilona gondos szerkesztésében. Így a két kötet (1. és 6.) egymás mellé illesztésével Kassák 1945 előtti folyóiratainak teljes feldolgozásával lett gazdagabb a korszak kutatója. A folyóiratok jelentőségének bármily rövid méltatása sem lehet e recenzió feladata, megtették ezt a válogatott bibliográfiában felsorolt tanulmányok, ám nem érdektelen ideírunk: ez a felsorolás is közel száz címet tartalmaz. A repertórium külön-külön dolgozza fel a három folyóiratot, mindhárom esetben logikus szerkesztési módszert kialakítva, téma, illetve szerzők szerint csoportosítva a címeket. Sajnálatos azonban, hogy a gazdag és értékes képzőművészeti anyag ismertetése során megelégszik a bibliográfus a cím és a méret közreadásával, de adós marad az alkotások részletesebb leírásával.

Pálmai Magda repertórium a 1935–1937 között megjelent *Gondolat*ra irányította a figyelmet és eredményeit főhasználta a két évvel később megjelent *Gondolat* antológia is. A repertórium bevezetőjében Gondos Ernő tisztázza a folyóirat kezdeteit homályba borító tévedéseket és a Nemes-Nágel Lajos szerkesztette 1935-ös számokat is teljes egészében a Déry Tibor és Vértes György által szerkesztett két évfolyam előzményeinek tekinteti. Az előző érdeme, hogy bemutatja a Párizsban élő első szerkesztő-kiadót, Nemes-Nágel Lajost. Pálmai Magda bibliográfiája pontos, világosan szerkesztett munka, amelyet többek között az álnevek feloldásával is gazdagít. Egyetlen megjegyzésünk van csak a névmutatót illetően – még egyértelműbbé tenné a bibliográfia gyakorlati használhatóságát, ha a szerzői fejezeteket a névmutatóban is elkülönítenék az adott lapszám aláhúzásával.

Két emigrációs folyóiratot, az 1921 és 1923 között Pozsonyban és Bécsben megjelent *Tűz*-et és az 1923 és 1927 között közreadott *Diogenest* mutatja be Illés Ilona repertórium a, a bibliográfiai sorozat 8. kötete. A *Tűz* szerkesztője, Gömöri Jenő célul tűzte ki, hogy összefogja az emigrációban élő magyar írókat, ugyanakkor feladatá-

nak tekintette a csehszlovák és a magyar közeledés szolgálatát. Tömegigényt akart kielégíteni azzal is, hogy a lap formátuma 1922-ben újság formává alakult és 10 000 példányban jelent meg. A bibliográfia ebben az esetben nem a teljes folyóiratot dolgozza fel, a függelékként megjelent, szórakoztatást célzó melléklettől eltekint. Néhány apróbb kifogásunk az utalók, hivatkozások rendszerét illeti. A szerkesztő – nagyon helyesen – „összehozza” a vitacikkeket, pl. Barta Lajosnak a Névtelen magyarországi költő 1922-ben című írásához kapcsolódókat. Az annotációból megtudjuk, hogy a névtelenül közreadott vers mögött Barta Kosztolányit gyanítja, de csak 8 lappal később, Gábor Andor fejezetéből értesülünk róla, hogy az inkriminált jelző mögött ő (ti. Gábor) rejtezik. Petőfinél megtaláljuk a róla szóló Babits-vers elemzését, Babitsnak viszont nincs is szerzői fejezete.

A repertórium másik lapjának a Fényes Samu szerkesztette *Diogenes*nek feldolgozása azért is jelentős, mert mind a szerkesztő személye, mind a lap meglehetősen elhalványult az utókor emlékezetében. A *Diogenes*nek nincs is teljes sorozata magyar könyvtárakban, így a jelen kiadványnak köszönhető, hogy a PIM megszerezte és hozzáférhetővé tette a bécsi Nemzeti Könyvtárban őrzött sorozat mikrofilmjét.

Komlós Aladár írta a bevezető tanulmányt a sorozat 9. kötetéhez, amely *A Toll* című 1929 és 1938 között megjelent folyóiratot dolgozza fel. (Vajon miért került ebben az esetben a repertórium szerkesztőjének, Lakatos Évának a neve csak a belső címlap versójára?) Komlós Aladár, mint a folyóirat sokat foglalkoztatott szerzője a kortárs hangján ír az „irodalmi és kritikai hetilap”-ról, és állít emléket a szerkesztő Kaczér Vilmosnak, akit még a Magyar Irodalmi Lexikon is

elfelejtett. A folyóirat nagyon sok álnévvel, szignóval megjelent cikket tartalmazott és Lakatos Éva érdeme az a gondos filológiai nyomozás, amely a szignókat, kezdőbetűket feloldotta, személyekhez kapcsolta. A több mint 2500 bibliográfiai tételt áttekinthető szerkezetbe csoportosítva közli a repertórium, és külön meg kell jegeznünk, hogy a kiadvány ezáltal nyomdai sokszorosítással készült, és több lehetőség nyílt a tipográfiai úton történő kiemelésre.

Azonos eljárással készült a *Független Szemle* és a *Kékmadár* repertóriuma is, Botka Ferenc munkája. (A szerkesztő neve ismét nem szerepel a címlapon.) A két folyóirat bevezető tanulmányát Vezér Erzsébet és Szabolcsi Miklós írta. Az 1921–1923 között megjelent *Független Szemle* bevezetőjében Vezér Erzsébet bemutatja a szerkesztő Czákó Ambrót, végigkísérve pályáját 1974-ben Ontarióban bekövetkezett haláláig. Munkájára és a folyóirat bibliográfiai feldolgozására azért is érdemes szűkség volt, mert a *Független Szemle*re vonatkozó szakirodalom az elmúlt harminc évben alig mutatott fel valamit.

A *Kékmadár* 11 számának feldolgozása elé írt előszavában Szabolcsi Miklós tömör összefoglalása ad eligazítót az 1923-ban megjelent irodalmi lapról. A színvonalas avantgárd irodalmat közlő folyóirat körül jelentős írók tömörütek, olyan nevek, „akiknek viselőiből a »második nemzedék«, a Nyugat utániak kimagasló képviselői lehettek utóbb”.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetinek B. sorozata hasznos segédeszköze a korszak irodalomkutatóinak. A sorozat egyenletesen magas színvonala a szerkesztő Botka Ferenc munkáját dicséri és feltámasztja az igényt a további kötetek megjelentetésére.

Németh S. Katalin

Nagy Ignác: Uracsok, arszlánnók, Budapesti életképek 1840–1848. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Szigethy Gábor. Bp. 1980. Magvető K. 400 l. (Magyar Hírmondó)

Nagy Ignácot nem kell fölfedezni – helyét a magyar irodalomban már Toldy Ferenc kijelölte, gyászbeszédében. Nagy nem az utókorok írt; divatos újságíró volt, aki azonnal élvezni akarta népszerűsége gyümölcsseit. Követte – míg tudta – a közönség igényét, de annak változásához már

nem tudott idomulni. Ez a magatartás törvényszerűen vezetett az életmű sorsához: egy kurta évtizednyi zajos sikert követett egy tartósan bizonyuló, szinte tökéletes feledés.

Szigethy Gábor válogatása sem készülhetett valamiféle „ébresztés” szándékával, hiszen Nagy Ignác nem a méltatlanul elfeledett írók közé tartozik. Ez a kötet címe szerint is az 1840-es évek Budapestjének hétköznapijait, s nem az alkotót kívánja bemutatni. Kérdés marad azonban – s ezt az utószó lenne hivatott tisztázni – vajon Nagy

ennek mennyiben autentikus krónikása? Ha ugyanis Szigethy álláspontjára helyezkedve e kötetnyi életképet *fényképnek* tekintjük, joggal kérhetjük rajta számon a tárgyilagosságot. Egy író, aki tudatosan a közönségigényhez szabja mondanivalóját, éppen ezzel nem rendelkezik. Nagy Ignác főnően hirdetett pártatlansága és apolitikussága ellenére nagyon is szilárd „eszmerendszer” keretei közt írt. Szemléletének egyik meghatározója a konzervativság, a másik egy szűk réteg, a divatlapok olvasóinak szellemi szférájában érvényes „evidenciaközösség” nyílt vállalása. Olyan eszmét, amire ez a közönség nem mondta volna rá az „úgy van”-t, Nagy nem írt le. Viszont bátran élt az e körben egyetértésre számító előítéletekkel és közhellyel: egyaránt gúnyolta a különállásukat hangoztató és az asszimilálódni kívánó nemzetiségeket, a zsidókat, a *német* polgárgöggöt, ám mindezt csak mértékkel, könnyedén és szórakoztatóan. Szigethy jó ízléssel mellőzi ezeket a részeket, de ezáltal akaratlanul is „retusálja” a képet. Pl. a *Polgári estély*ből kimarad egy rosszindulatú antiszemita megjegyzés, ami kétségtelenül sértené a mai olvasó fülét – a megjelenés idején azonban egyszerű sztereotípiája volt. (Elég végigolvasni csak *Az orgazda* című, az „élet sűrűjéből” merített írását. . .) *Az árvák sorsa* című részlet a *Magyar titkok*ban a „hollószívű anyákhoz” intézett patetikus tirádával fejeződik be; ez nincs meg a jelen kiadásban, s bár előnyére válik az írásnak, megváltoztatja az írói szándékot: itt keserű, az irónián is átsütő megdöbbenéssel megrajzolt jelenet, ott melodramás, túlzott rémkép. Az utószóban példaként fölemlített *A háziúr* című életkép sem a típust, hanem annak három ellenszenves változatát pengelgerezi ki; így az egyikről meg kell tudnunk, hogy *tót*; a sorok közötti információ azt tartalmazza – amivel egyébként a *Magyar titkok*ban világos megfogalmazásban is találkozzunk – hogy ami rossz és gyűlöletes előfordul a fővárosban, az nagyrészt nem magyar eredetű.

Természetesen nem a kihagyott részleteket hiányoljuk, hanem azt, hogy Szigethy az utószóban sem értelmezi őket. Szerinte Nagy látta korának ellentmondásait, de nem talált kiutat, ezért inkább nem akart tudomást venni rólok. Az ilyen méretű vakság a *reformkorban* csak szándékos lehet. Nagy Ignác, akinek negyvennyolc a zűrzavar és Világos a konszolidáció kezdetét jelentette, azt az erőt képviseli, amelyről a jelentősebb szemlélyiségekre való koncentráció miatt elterelődik a figyelem. Ahhoz, hogy életképei valóságstartal-

mát helyesen értékelhessük, ismernünk kell látásmódját is – különösen, ha *torzképeket* rajzol. . .

Szigethy érzékelhető megértéssel és rokonszenvvel kezeli Nagy életművét, elsősorban abból ítélve meg az egészet, ami abból megőrzésre érdeemes. Kötete jól beleillik a „Magyar Hírmondó” sorozatba, valóban hírt ad egy korszak alig ismert hétköznapjairól. Valószínű azonban, hogy az *Ura-csok, arszlánnók* hosszú ideig az egyetlen hozzáférhető Nagy Ignác-válogatás marad, s mint ilyen, sokak számára az életmű egyetlen reprezentánsa. Ebből a szempontból nézve: ez a válogatás szöveget mutat az eredetnél.

Seres V. József

Alekszandr Gerskovics két könyvéről. Az én Petőfim. Cikkek és tanulmányok. Bp. 1979. Gondolat K. 257 l. – Petőfi és a színház. Bp. 1980. Akadémiai K. 281 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 101.)

Két kötettel is jelentkezett a közelmúltban a cikkeiből, tanulmányaiból a Petőfi-kutatók és színházi emberek körében már jól ismert szovjet irodalomtörténész, színikritikus, műfordító Alekszandr Gerskovics. Cikkeinek és tanulmányainak gyűjteménye: *Az én Petőfim*. A cím bizony félrevezető, hiszen a kötetnek csak mintegy egyharmadát teszi ki a három, Petőfiről szóló írás. A *Petőfi és a színház* pedig kismonográfia.

Nagy merészség kell ahhoz, hogy egy nem Magyarországon élő kutató éppen Petőfi-filológiára adja a fejét. A Petőfi-életmű kutatása az elmúlt másfélszáz esztendő alatt könyvtárnyi irodalmat produkált, és az érdeklődés máig nem csappant iránta. Mindezt feldolgozni, szinkronban lenni a jelenlegi eredményekkel, korszerűen művelni az élet és az életmű egy-egy szakaszának, műfajának vizsgálatát nem könnyű feladat. Éppúgy nem az most e munka eredményét értékelni. Mert hát, ha arra gondolunk, milyen gyakran fájjaljuk, hogy világirodalmi rangú költőink, íróink nyelvi akadályok miatt nem kerülhettek bele az európai irodalmi tudatba, hogy a róluk szóló értelmezések, az életműveket analizáló munkák többségükben csak a magyar olvasókhoz szólhatnak, csak köszönettel tartozunk Gerskovicsnak, aki már majd harminc éve dolgozik azon, hogy régebbi, elsősorban reformkori és felszabadulás utáni magyar irodalmunkat – prózai és drámai műveket – megismertesse a szovjet olvasóval. Gerskovics azonban, legalábbis Petőfi vo-

natkozásában több akar lenni fordítónál és népszerűsítőnél. Tehát nekünk is mint kutatót kell értékelnünk.

Kutatásainak kétségtelenül legértékesebb része Petőfi *Tigris és hiénájának* értelmezése. A szerző érdeme, hogy már az 1950-es években készített fordítása bevezetőjében ráirányította a kutatók figyelmét Petőfi egyetlen befejezett és fennmaradt drámájára. Két szempontból is nagyra értékeli. Az eddigieknél nyomatékosabban hangsúlyozza, hogy Petőfi – mint ahogyan ez verseiből is kiderül – kiváló dialógusteremtő képességgel rendelkezett, hogy a költő nyelvi forradalma (a nehéz veretű romantikus tirádákkal szemben) a drámai műfajban is megvalósul. Másik felfedezése, hogy a dráma ma is játszható, illetve hogy ennek elbírálására egyedül a színpad hivatott. Nagy szerepe volt a szovjet kutatóknak abban, hogy a *Tigris és hiénát* 1967-ben a Körszínházban Kazimir Károly rendezésében bemutatták. Az ezt követő években a Thália sikerrel játszotta, a 150 éves Petőfi-jubileumra felújították, összesen több mint hetven előadást megélt. Ez a tény azt látszik igazolni, hogy Gerskovicsnak igaza volt, méltánytalanul hagytuk bizonyítási lehetőség nélkül porosodni években sem túl gazdag drámairodalmunk eme darabját. Túlértékelni azonban nem kell. Petőfi nagyságát nem csökkentjük, ha nem hisszük el, hogy a *Tigris és hiénával* forradalmat csinált a magyar drámaköltésben. Méltánytalanság, hogy nem mutatták be a költő életében, sokkal rosszabb külföldi és magyar darabokat tűztek műsorra, olyanokat, amelyek ma már végigolvasni sem lehet. Az egységes, jól felépített szerkezet, a drámai feszültség ében tartani tudása, a már említett dialóguskészség, egy-egy jól elkapott jellem – mindez azt bizonyítja, hogy Petőfi komoly tehetség volt a dráma műfajában is, és lehetett volna, ha megéri, kiváló drámaíró. A dráma a legnehezebb, mert a leginkább árulkodó műfaj (különösen persze színpadon!). Ez alól Petőfi sem kivétel. Eszméi érettséget nem tükröz a darab. Igaza van Martinkónak, nem forradalmi mű. Nem kell belelátunk – mint ahogyan Gerskovics teszi – a monarchia leleplezését, nem fogadhatjuk el, hogy Petőfi drámájának fő témája „az ország léte, élete, sorsa”. Elégdjünk meg azzal, amit Petőfi a darabba valóban beleírt, és azt tárjuk fel eszmetörténetileg, dramaturgiailag, hatástörténetileg az eddiginél mélyebben. Nem a monarchia vagy mondjuk a királyság végérvényes elutasításáról van itt szó, hiszen épp a trónért, a hatalomért folyik az ármánykodás, az országgyűlésen diskuráló nemesek is csak a trón

tisztaságát féltik. A törvényes király hoz országára jólétet – a shakespeare-i királydrámák egyik alap gondolata. A mindent elsöprő bosszúvágy ugyancsak visszaköszönő motiváció. Ebben a drámában egyelőre több az irodalmi élmény, mint a korproblémát egy történelmi modellen markánsan megragadni tudó képesség, ami 23 éves korban még nem nagy bűn.

A tanulmánykötet másik két írása (*Petőfi halhatatlansága* és a *Petőfi és a forradalmi Oroszország*) jórészt már ismert adatokat tartalmaz a szibériai Petőfi-legendáról és a költő utóéletéről az orosz forradalmi demokraták körében. A tanulmánykötet írásainál érettebb és értékeesebb a kismonográfia: a *Petőfi és a színház*. Mint a cím ezúttal pontosan jelzi, Gerskovics arra vállalkozik, hogy Petőfi sokoldalú kapcsolatát elemezze a színházzal: színészi hivatásának kacskaringós útjait, rövid itésvi tevékenységét és végül a drámairól Petőfit a korabeli Európa történelmi drámaszerzőivel konfrontálva vizsgálja meg. Az első fejezet a magyar romantika lényegi megkülönböztető jegyét keresi, és azt árulja el, hogy az eszmetörténet a szerzőnek nem erős oldala. Lássunk egy példát: „a magyar romantikusok Kölcseytől Petőfiig terjedő sorának pesszimizmusát minőségileg az jellemezte, hogy míg nyugaton a pesszimizmus oka a haladásból való kiábrándulás volt, addig Magyarországon abból eredt, hogy túlságosan is ábrándoztak a haladásról és nem hitték, hogy egyáltalán megvalósulhat az ő földjükön”. Ez és az ehhez hasonló felületes megállapítások ma már nem elegendőek egy korszak jellemzéséhez. Vagy a következő: „A felső és alsó rétegek Magyarországon a haladó eszméknek nem voltak sem serkentői, sem gondolkodói, sem pedig vezéregyéniségei.” A könyv többi része egyébként sokkal jobb, mint ez a bevezető fejezet. Nemzeti színjátásunk fejlődéséről adott képe, a reformkor színházi vitáiról szóló oldalak, Petőfi színházi fellépéseinek elemzése nagyfokú filológusi fegyelemről tesznek tanúságot, és a szerző tájékozottságát mutatják a korabeli és a mai szakirodalomban. Gerskovics könyve is azt bizonyítja, amit a tanulmánykötete, a szerző szinkritikusként nyújtja a legtöbbet, akár régmúlt előadások atmoszféráját, a költő színészi játékát kell rekonstruálni, akár a felszabadulás utáni magyar színház kiemelkedő előadásait visszaidézni.

Az *én Petőfim* című kötetnek van egy *Élő klasszikusok* című fejezete, melyben Füst Milánról, Illés Béláról, József Attiláról, Balogh Edgárról olvashatunk tanulmányokat. Ezek az írások feltehetőleg eredetileg nem a magyar olvasók szá-

mára íródtak, legalábbis eredményüket tekintve az átlagolvasónak is kevés információt nyújtanak. Műfajuk nehezen meghatározható. Életrajz, tanulmány, esszé, személyes élménybeszámoló egyvelegei. *Színházi krónika 1945–1975* – ez a címe a tanulmánykötet utolsó fejezetének. Jó érzékkel választja ki Gerskovics az utóbbi harminc év legizgalmasabb előadásait. A fiatalabb olvasók akár úgy is lapozhatják, mint egy vázlatos színháztörténetet. Egy kissé azonban zavaró a szerző állandó személyes jelenléte és fraternizáló stílusa.

Bírálatunkban talán kissé szigorúak voltunk a szerzőhöz, de tettük ezt azért, mert a magyar irodalom igazi kutatójának fogadtuk el.

Ratzky Rita

Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerkesztette Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Bukarest, 1979. Kriterion K. 261 l.

A Kriterion Kiadó régóta nagyrabecsült szépirodalmi, néprajzi és szociográfiai kiadványai mellé az utóbbi esztendőekben egyre nagyobb számban csatlakoznak művelődéstörténeti munkák. *Benkő Samu* úttörő jelentőségű könyve óta (*Sorsformáló érelem*. Művelődéstörténeti dolgozatok. Kriterion K., 1971) ez a mostani tanulmánykötet a legfigyelemreméltóbb és tárgyban.

Erdély művelődéstörténetének különböző fejezeteivel (a középkortól a múlt század végéig) tizennégy tanulmány foglalkozik.

„A művelődéstörténetet a lehető legtágabban kívánjuk értelmezni – hangsúlyozza a kiváló történetészprofesszor, *Jakó Zsigmond* értő bevezetője. Úgy, hogy a szellemi művelődésen, életformán, életszemléleten kívül beférjen a magyarság teljes anyagi kultúrája, kezdve a gazdálkodástól a településen, építkezésen, lakáson, ruházaton át a mindennapi lét és munka hagyatékáig.” Ezt a szándékot híven tükrözi a sokoldalú válogatás; a *Művelődéstörténeti tanulmányok* a már jól ismert, „többkötetes” kutatók munkái mellett (Benkő András: *Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről*, Csetri Elek: *Az erdélyi Mezőgazdasági Egyesület (1769–1772)*, Jakó Zsigmond: *A Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdájának* tartalma a fiatalabb nemzedék képviselőinek egy-egy dolgozatát is (Sipos Gébor: *A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése*, Balogh Béla – Oszóczki Kálmán: *A nagybányai ötvöscél: a XV.–XVII. században*, Sebestyén Kálmán: *Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig*).

A *Művelődéstörténeti tanulmányok* változatos tematikájára jellemző a szerzők szaktudományok szerinti megoszlása is: van közöttük történész, levéltáros, régész, közgazdász, zenekutató, művészettörténész és nyelvtudós, akik valamennyien a magyar történeti és művelődéstörténeti kutatás erdélyi hagyományainak tudatos folytatói; Brassai Sámuel, Orbán Balázs, Kelemen Lajos nyomdokain haladnak.

A *Művelődéstörténeti tanulmányok* egyik tanulása éppen az, hogy a magyarországi kutatók számára nehezen hozzáférhető, ám páratlanul gazdag *erdélyi levéltárak*, így például a régi Erdélyi Múzeum és a Református Kollégium levéltárai anyagának mind teljesebb föltárásával járulhatnak hozzá leginkább a romániai kutatók az egyetemes magyar művelődéstörténeti vizsgálódásokhoz. E gyűjtemény legizgalmasabb tanulmányai is azok, amelyek a kolozsvári, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, nagybányai és gyulafehérvári állami, illetve egyházi levéltárak magyar vonatkozású anyagának felhasználásával készültek. Így Ferenczi István és Ferenczi Géza forrásértékű munkája a *Magyar rovásírásos emlékekről* és a Kovács András–Mircea Ţoca művészettörténész szerzőpáros *Adalékok a váradi fejedelmi palota építéstörténetéhez* című tanulmánya. Az előbbinél az elmúlt években – például az 1977-es földrengés-kor! – előkerült székelyföldi rovásírásos emlékek *nyelvtudományi* vizsgálatai, az utóbbinál a váradi fejedelmi palota további *régészeti* feltárása és restaurálása biztat újabb eredményekkel.

A *Művelődéstörténeti tanulmányok* hasábjain hangsúlyos szerep jut a *kapcsolattörténeti* kutatásoknak és az *összehasonlító* vizsgálódásoknak, amelyek közül kiemelkedik Nagy Jenő: *A magyar–szász nyelvi érintkezés kutatásának eredményei és jövőendő feladatai* című írása, továbbá Kiss András munkája: *Gheorge Şincai, a forrásgyűjtő*.

A kiadványt gazdag képmelléklet (69 felvétel), gondosan összeállított jegyzetapparátus, rövidítésjegyzék, továbbá a szerzők tudományos munkásságának ismertetése, végül jól áttekinthető hely- és névmutató egészíti ki. Ugyanakkor kifogásolható az illusztrációs anyag rossz minőségű nyomása, ami annál is sajnálatosabb, mivel az értékes képanyag több forrásértékű dokumentumot tartalmaz; mint például a váradi fejedelmi palota újonnan feltárt stukkódomborműveinek vagy a már csak fotópapíron meglevő – de a rossz reprodukció miatt olvashatatlan – homoródkarácsonyfalvi rovásfeliratos kőnek fényképfelvételeit.

Balázs Ádám

Palasovszky Ödön: A lényegretörő színház. Bp. 1980. Szépirodalmi K. 231 l.

Sokfelől megközelíthető, műként rendkívül heterogén, sugallataiban ugyanakkor meglehetősen egyszólamú könyv Palasovszky Ödön posztumusz kötete, *A lényegretörő színház*. Persze, ellentmondásai elsősorban nem a szerzői következetlenségekből, a szerkesztői hibákból, hanem az anyag természetéből adódnak. A szólam eleve nem lehet azonos, ha fiatalkori manifesztum és a távozni készülő író magnetofonra mondott vallomása keretezi az életmű törekvéseit. Egy pálya sajátos keresztmetszetéről van itt elsősorban szó, sok-sok átfedéssel, néhol alig reprodukálhatóan – ám a dokumentum hitelével és a hiányérzetek szapora tudatosodásával.

Jóllehet, a gyűjtemény fókuszában a hazai színjátszás megújulási kísérletei, az avantgarde próbálkozások historikus leírásai állnak, a kötet jóval tágabb problémakörre világít rá. A húszas és harmincas évek irodalmának arra a vonulatára, mely „támogatta a munkásmozgalmakat. De ahogyan nem csatlakozott semmilyen izmushoz, éppúgy nem csatlakozott az akkori proletkult-hoz sem”. Ez magyarázza távolmaradását Kassák műhelyeitől, a párt féllégális irodalmától, valamint erős vonzódását a radikális polgárság eszmeiségéhez. A mezőny nem nagy, az is állandó mozgásban van, igazi fórumok híján alig-alig körvonalazható. Talán a Magyar Írás köre és Palasovszky rendhagyó színházi törekvései nevezhetők olyan laza műhelyeknek, melyek ezeket a sajátos késő-avantgarde színeket, magános útkereséseket időnként fölgyűjtötték, nagyobb nyalábokban fölvillantatták.

Palasovszky életműve is nehezen mérlegelhető az elutasítók és az ismeretlenségéből mítoszt szövők elfogultságaiból. Korabeli költői anyagai szinte hozzáférhetetlenek, színpadi törekvéseinek jelentős része megismételhetetlen, gyakran gesztusértékű produkció, melynek lényege a kor levegőjével együtt fokozatosan elillan. Az a fajta formabontó színpadi sorozat, melyet a húszas években a *Zöldszamár Színház*, az *Új Föld*-estek, a *Cikk-Cakk*-estek vagy mindinkább a mozgásművészetek felé tájékozódó *Prizma-színpad* jelentettek, máig a műfajteremtés esélyeit keresi, periferikus szerepben maradt. Más kérdés – s ez már színház-történeti feladat – annak földériteése, hogy a „lényegretörő játék” mennyiben egyéni rendezői-színészi lelemény, s mi a szerepe a magyar színjátszás folyamatában. Az irodalmárt e könyvben is inkább a színházi konstruktörben dolgozó költő

éredkli, aki a *Reorganizáció* és a *Punalua* kompozícióit írta, s akit még ma is oly kevésbé ismerünk.

Aczél Géza

Rónay György: Hit és humanizmus (A válogatás és a szerkesztés Hegyi Béla munkája.) Ecclesia, Bp. é. n., 452 l.

A posztumusz kötet Rónay György életművének azt a vonulatát mutatja be, amelyikben közvetlenül nyilatkozik meg a „keresztény szellem és életérzés”, a katolikus „lelkiség”. Nem teológiai traktátusokat, nem egyháztörténeti és hagiográfiai szaktanulmányokat, nem tudós biblia-kritikai értelmezéseket tartalmaz; a szerző művelt és koncepciózus esszéistaként, olykor szépiróként beszél arról, amit a szellemnek ezekben a szféráiban élményszerűen megélt és továbbadni érdemesnek gondolt. A katolicizmus, mint Sötér István a kötetben olvasható nekrológiájában fogalmazza, nála nem elsősorban felekezeti jelentésű, inkább az a forma, amelyben „az erkölcsöt, a kultúrát, az értelem és a szív művelését felfogja” (445). Maga Rónay „az Isten és az ember kapcsolatát”, a „transzcendenciát” is beleérti a vallásosság fogalmába, szerinte „a legteljesebb vallásos élet, a szentség végső soron nem mérhető földi, immanens mértékekkel” (42). A kötet cím mégis joggal emeli ki világképében a „humanizmus”, az evilágiság jellegzetes értékeit is; eszménye az „életet javalló, meleg emberséggel átjárta, magában derűs, másokért áldozatkész keresztény humanitása” (51), következetesen polemizál kereszténység és szociális gondolkodás, kereszténység és korszerű tudományosság szembeállításával. Támogatja és propagálja a II. vatikáni zsinatnak az egyházat modernizáló törekvéseit, keresztények és marxisták kapcsolatában a „párbeszéd” elvét és gyakorlatát tartja méltónak, kölcsönösen hasznosnak.

A négy nagyobb fejezet közül az első (*A történelem nyelvén*) a keresztény gondolkodás és mentalitás XIX. és XX. századi történetéből emel ki és elemez értékes vagy elmarasztható példákat, epizódokat. A vallásos ideológia világhoz való viszonyának nyitott és bezárkózó, korszerű és elavult változatait szembeállítva, Rónay annak a pozitív hagyománynak a folyamatosságát igyekszik érzékeltetni, amelynek legutóbbi nagyszabású megnyilatkozásaként a „mindenség” Teilhard de Chardin filozófiájában kibontakozó „dinamikus vízióját” (57) üdvözli. A *Zakeus a fugefűn* ciklus biblikus tárgyú meditatív elbeszélések

füvére; Rónay itt az újszövetségi történetek parafrázisa révén, esztétikai és példázatos-etikai hatás keltésének kettős szándékával kapcsolódik a mítosz újramondását, művészi értelmezését programul vállaló hagyományhoz. A *Szentek és szentképek* c. harmadik fejezetből kiemelkedik Szalézi Szent Ferenc portréja; a Filótea szerzőjének „józan humanizmusa” (249), az „egyszerű lelkekhez” – nemcsak szerzetesekhez, hanem világiakhoz is – szóló „egyensúlya, nyugodt optimizmusa” (250) elsődlegesen fontos, az irodalmi-művészi fejlődésre is kiható élménye volt Rónaynak.

Irodalomtörténeti szempontból kitüntetett figyelmet érdemel az utolsó nagyobb egység (*Párbeszéd*) néhány esszéje. A keresztény fogantatású XX. századi művészet kritériumait, jellemző megnyilatkozásait, tipikus változatait vizsgálja bennük Rónay, eltökélten arra, hogy ne érje be „felszínes ráismerésekkel”, véletlenszerű „egyezések, párhuzamok és találkozások” regisztrálásával; sőt még szigorúbb megkülönböztetésre tör, amikor azt kérdezi, hogy ammi „*de jure* keresztény, az valóban, *de facto* is keresztény-e” (424). Már a terminológiai árnyaltság tanulságos, amelyvel Sándor „spiritualitását”, Babits hitét és a vele kapcsolatos „stílus christianust”, Ady istenkeresését, isten-élményét és némelyik mai magyar író vagy költő keresztény „életérzését” megkülönbözteti. A problémátlan hit, a szekta értelmében vett vallásosság helyett mindig az egzisztenciális élményt kutatja, amelyetől nem idegenek a kételyek, a vívódások, a belső küzdelmek. Önvalomásként is megszívlelendő az a nyilatkozata, hogy a „hit drámaisága” (390) többnyire éppen a lélek igényességének a jele, a Paradicsomig „poklokön át” juthat csak el a metafizikai bizonyosságra szomjazó lélek. Hegyi Béla interjúja és Sötér István tanulmánya értékes szempontokkal járul hozzá Rónay világgépének, egyebek között vallásossága és írói-költői életműve dialektikus kapcsolatának értelmezéséhez.

Csűrös Miklós

Sándor László: *Hazánk: Kelet-Európa*. Bp. 1979. Gondolat K. 4071.

A Sándor László irodalmi tanulmányait és bírálatait összegyűjtő kötet címében hitvallás rejlik: az a meggyőződés, hogy a magyar szellemi életnek, mi több, a magyarságnak egész Kelet-Európában otthonosan kell mozognia. Ezt a meggyőződést részben a tanulmányíró személyes sorsa

alakította ki. Sándor László életének tekintélyes részét a kisebbségi lét feltételei között töltötte el, Losoncon, Kassán, majd Ungváron dolgozott, így először a szlovákiai, később a kárpát-ukrajnai magyar kulturális és közéletben vállalt szerepet. Korán elkötelezte magát a szocializmus eszméinek: részt vett a szlovákiai magyar fiatalok Sarlós mozgalmában, 1932–1933-ban Losoncon szerkesztette a *Figyelő* című haladó szellemű politikai hetilapot, 1934–1935-ben pedig az *Indulás* című ifjúsági folyóiratot. 1935-től 1940-ig – Fábry Zoltánnal együttműködve – a kolozsvári Korunk csehszlovákiai szerkesztője, illetve kiadóhivatalának vezetője volt. A második világháború után Kárpát-Ukrajna kulturális életének megszervezésében szerzett igen nagy érdemeket: 1947–1952-ben mint az általa létrehozott Területi Képtár igazgatója, 1953–1962-ben mint a Területi Kiadó, illetve a Területi Rádió magyar osztályának szerkesztője tevékenykedett. 1962-ben települt át Budapestre, kezdetben a Kiadói Főigazgatóságon dolgozott, később az Állami Gorkij Könyvtár igazgatója volt. 1978-ban vonult nyugdíjba, azóta irodalmi munkájával foglalkozik.

Életrajza is mutatja, mennyire otthonra talált Kelet-Európában. Hitvallását azonban nemcsak emberi sorsa magyarázza, hanem személyes meggyőződése is: Sándor László – Győry Dezső kifejezésével élve – annak az „újarcú magyar” nemzedéknek a képviselője, amelynek nevében Balogh Edgár egykor kilenc kelet-közép-európai nemzet (magyar, bolgár, cseh, szlovák, román, horvát, szlovén, szerb és ukrán) színeivel és vörös szalaggal átfűzött koszorúval tisztelgett a Kerepesi temetőben Táncsics Mihály emléke előtt. Ez a nemzedék – a sarlósok nemzedéke s később a Korunk tábora – a dunai népek: magyarok, románok és szlávok történelmi sorsközösségét hirdette, s annyi csalódás után is fenntartotta ezt a jövőnek szóló gondolatot. Midőn tehát Sándor László arra vállalkozott, hogy összegyűjtse azokat az írásait, amelyeknek „elsődleges céljuk és szerepük, hogy ráirányítsák a figyelmet a kelet-európai népek irodalmára, e népek irodalmának közös vonásaira s a sorsközösségükből fakadó azonos kérdésekre”, elismeréssel kell megállapítanunk, hogy ezt a vállalkozását egy tevékeny élet munkájával és következetes eszmei hűségével alapozta meg.

A tanulmányok lényegében két irányba mutatnak: először azoknak az „újarcú magyaroknak” állítanak emléket, akik a szerzővel együtt fáradoztak a magyar demokrácia és a dunavölgyi együttműködés érdekében. A Balogh Edgárról,

Győry Dezsőről, Vozári Dezsőről, Sáfáry Lászlóról, Berkó Imréről, Mihályi Ödönről, Forbáth Imréről és Fábry Zoltánról írott tanulmányokra: arcképvázlatokra és megemlékezésekre gondolok. Ezek a tanulmányok gazdag forrásanyag birtokában, általában a személyes emlékek felhasználásával festenek képet a szlovákiai magyar irodalom egykori hőseiről. A tárgyyszerű pontosság, amely nem egy esetben igazítja ki a kézikönyvek és irodalomtörténeti tanulmányok korábbi tévedéseit, és a személyes megközelítés, amely érezhető szeretettel idézi fel a régi barátok elmosódó emberi vonásait, jelöli meg ezeknek a portrétanulmányoknak az értékeit.

A kötetbe foglalt tanulmányok, bírálatok és dokumentumok másik érdeklődési iránya a kelet-európai együttélés irodalmi vonatkozásaira mutat. Sándor László főként a cseh és ukrán írókról, valamint irodalmi művekről ad képet, például F. X. Šalda, Vilém Závada, Ladislav Fuks, Tarasz Sevcenko és Mihajlo Sztelma alakjáról és műveiről. Tárnyilagos bírálatokban követi nyomon a szlovákiai magyar baloldal kulturális munkájával vagy a magyar-szláv irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó műveket, s forrásértékű tanulmányokban változja fel a kárpát-ukrajnai magyar irodalom történetét. Könyvének külön fejezetében gyűjti egybe azokat az emlékezéseit és irodalomtörténeti dokumentumait, amelyek a kolozsvári Korunk szlovákiai terjesztésének és szerkesztésének történetére vonatkoznak. Olyan dokumentumokat közöl, mint a folyóirat 1938. évi előfizetési felhívása, továbbá Gaál Gábor, Lukács György, Balázs Béla és Sinkó Ervin levelei, amelyek arról az érdekes törekvésről tanúskodnak, hogy a Korunk miként egészítette ki munkatársainak tábort a moszkvai emigráció íróival. E kapcsolatokat a szlovákiai szerkesztő: Sándor László szervezte, akinek ilyen módon szerepe volt abban, hogy a kolozsvári folyóirat valóban a kelet-európai magyar progresszió műhelye lett.

Mindez Sándor László tanulmányainak fontosságát is tanúsítja: a közreadott írások forrásértékét emeli ki. A kötet szerzője egy ízben – Balogh Edgár publicisztikai munkásságát méltatva – Fábry Zoltánt idézi, aki „történelmi dokumentumnak” nevezte az *Egyenes beszéd* című gyűjtemény írásait. Nos, ilyen történelmi dokumentum a *Hazánk: Kelet-Európa* című kötet is: a több országban élő magyar irodalom haladó küzdelmeinek és kelet-európai együttműködésének igaz történelmi dokumentuma.

Pomogáts Béla

Széles Klára: „... Minden szervem óra.” Bp. 1980. Magvető K. 205 l. (Gyorsuló idő)

Az alcíme szerint *József Attila költői motívumrendszeréről* szóló munka a napjainkban bontakozó motívumkutatási irány első, teljes könyv alakjában nyilvánosságot kapott dokumentuma. Bár a motívumok vizsgálata elsősorban épp József Attila költészete körül kapott erőre e könyv készüléseivel nagyjából párhuzamosan, Széles Klára kutatásainak függetlensége kétségtelen.

A kötet – vállaltan – kísérlet; egy hosszabb felfedezés-folyamat trendjét előtáró műhelytanulmány. Bemutatja annak a szellemi útnak az alakulását, mely az utólagos előszóul állított motívum-definiáló tanulmányig vezetett. A nélkülözhetetlen orientációt adó konkluzív bevezető után ugyanis nem e tisztázó meghatározás szerint vizsgáltatnak a költői motívumok: hanem egy előzetes cél- és tárgymegjelölés híján a költői tények intuitív megragadásából kibomló, kereső gondolatmenet szerint. Az életmű bizonyos megérzékelt belső dinamizmusait tárgyi-nyelvi szinten azonosítható, ismétlődő elemeihez kötve próbálja megragadni. Azonos szavak, szókapcsolatok, illetve különböző szavak vonatkozástartományát egymásra hangoló rokon kontextusok visszatérése kelt figyelmet. Hogyan rögzítik ezek a verselemek a művek során átnyúló ismétlődéseikkel egyedi kontextusaik képzettartományát, értékvonatkozását, maguknak a gazdagodó jelentéskapcsolatoknak dinamizmusait; hogyan viszik magukkal új meg új összefüggésekbe e bennük rögzülő, de folyamatosan táguló jelentérendszerek mozgásait? Másfelől: mi ezeknek a tárgyi-nyelvi elemekhez kötve megjelenő, de tárgyi közvetlenségként egészében mégsem jelenlevő dinamizmusoknak a realitása – mennyiben „formák” és „tartalmak”, potenciák és ténylegességek; időben és térben hogyan határolódnak; mennyiben költői specifikumok vagy általánosabb kreativitás-tényezők megnyilvánítói?

Ilyen s hasonló kérdések szövevénye tűnik elő a bevezetőt követő nyolc tanulmányban, melyeknek a legkülönbözőbb pontjain vág neki ismételtén a szerző, hogy „szemünk előtt” zajló vizsgálati célját előre és utólag behatárolja. E célmegjelölések nemegyszer ellentmondásos, szerteágazó gyakorisága is jelzi, hogy pontosan feltehető kérdések előtt és helyett kényszerül hipotetikus válaszok kibontásába fogni, ezek során, kiterőők után dereng föl tisztábban a tulajdonképpeni problematika. Az egyes tanulmányok több szemszögből is közelítetik meghatározatlan tárgyukat. Vizsgál-

tatik a motívumok rendszere mint az ihlet speciális működési modellje, mint a költészet játék-jellegű szabályrendszere, mint esztétikai minőségek, világképet építő tartalmak és értékorientációk hordozója, mint bizonyos életrajzi tényezők stílusát rögzítője, mint időbeli jelentésalakulások extenzív rendszere. A végig nem vitt különféle szempontok keveredése azt az intuitív élménydinamikát rajzolja ki, ami a kutató-felfedező szellemi aktivitás mozgásait tükrözi. Csakhogy bármennyire is az effajta intuitív impulzus teszi sokszor fontossá, felszólítóvá, amit az irodalomtudomány leírhat, e közvetlenségében sosem közölhető, öntudatlan ráismerés formája, próbája és „önismerete” a kategorikus megfogalmazás és kifejezettség lehet. Ennek alapját megteremti a technikai szükségből bevezetőként közölt elméleti fejezet – a benne rejlő implicit kritikát azonban már nem érvényesíti a folytatólag közölt előzmény átformálásaként. Így a szerző óhatatlanul elmulaszt levonni néhány világosan kínálkozó konklúziót, melyek motívum meghatározásához tartoznának, de melyeket előszóként nyilván nem fogalmazhatott meg.

A bevezető az ismétlődés tényének mint alapfeltételnek leszögezése mellett egy szerencsésen érzékletes biológiai hasonlat (növényi mag) segítségével fejti ki a motívum jellemzését. A pontokba szedett meghatározás arra a két észrevételre vezethető vissza, mely szerint a motívum *invariáns* és *variáns* tényezők egysége; olyan *tárgy*, mely *folyamatot* sűrít magába, tartalmazza önön alternatív növekedési tervét és feltételes megvalósulását. Úgy gondoljuk, e rövid definícióssal Széles Klára rendkívül termékeny lehetőségeket nyitó konklúzióhoz jutott. A meghatározásból kiindulva, s a könyv néhány kevésbé kifejtett utalására alapozva egy sor tisztázó szempont kínálkozik. Nyilvánvaló így, hogy a további vizsgálatok során azonosítandó lesz a motívum mint elemi nyelvi tárgy (ez nyelvészeti – alaktani, szintaktikai, szemantikai – megközelítésből történhet valószínűleg); és másfelől mint folyamat (növekedési terv), tehát mint tárgyi elemnek más

elemekkel való kapcsolódása. A motívumnak motívumrendszer értelmében való leírása feltehetőleg lélektani, logikai, nyelvészeti, stilisztikai-retorikai megközelítések együtteséből állítható föl, s adhat számot a motívum-elemek közötti hierarchia- és inherencia-viszonyokról, illetőleg a rendszerek egy adott vonatkozási erőterbe tartozásáról és határoztóságáról. A leírás az életmű egészét kell, hogy – akár statisztikai segédlettel – alapul vegye (erre a kötet nem vállalkozott). A motívumrendszer dinamizmusainak már értelmes elemzése adható az ihlet, az alkotáslélektan, a genetikai tényezők, illetve a világképi és értékértalmak szerint. A motívum folyamatlényege mint az életmű *idejében* lineárisan lefutó jelentés csak ez után, erre vonatkoztatva látszik vizsgálhatónak. Feltehető ugyanis, hogy az idő linearitásában láthatóvá terülő motívum egyaránt a növekedési terv elvi modelljén keresztül, arra vonatkoztatva konkretizálódik illetve érzékelődik, ismerődik is föl. Ennyiben befogadás-szempontú vizsgálatának igénye is jogosult, ami persze nem jelentheti a felismerés és az alkotás dinamizmusainak elvi-gyakorlati azonosítását (amit a könyv többször zavaróan sugall.)

Az intuitív megközelítésből, a terminológiai tisztázottság és célismeret hiányából fakadó zavarok, az utólagos előszó kényszermegoldása kemény vádak lehetnek Széles Klára könyvével szemben. Mindezt nem tagadva hangsúlyozzuk mégis pozitív jelentőségét. Az utóbbi évek hazai motívumvizsgálatai részben a konkrétum nélkülöző, nem kellően műnre alkalmazott szöveg-elméleti tézisek, részben az elemző-irodalomtörténeti célzatú gyakorlatok példáival szolgáltak. A gyakorlati sterilitás és az elméleti megalapozatlanság között Széles Klára könyve meghaladást ígérő kapocs lehet. Annak bemutatásával, hogy – ha dolgozni akarunk vele – föl kell tennünk a kérdést: *Mi a költői motívum?* S hogy használható válasszunk jussunk, dolgoznunk kell vele.

Bécsy Ágnes